

Борошов С.Ж.

**РЫСПАЙ АБДЫКАДЫРОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫН ОКУТУУ МАСЕЛЕЛЕРИ
ЖАНА ДИДАКТИКАЛЫК ПРИНЦИПТЕР**

Борошов С.Ж.

**ЗАДАЧИ ИЗУЧЕНИЯ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РЫСПАЯ АБДЫКАДЫРОВА
И ДИДАКТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ**

S.Zh. Boroshov

**THE PROBLEMS IN TEACHING OF RYSPAI ABDYKADYROV'S MUSICAL
COMPOSITIONS AND DIDACTIC PRINCIPLES**

УДК: 372.851/37.02

Музыка – сезимдин тили. Адамдын жан дүйнөсүндөгү сөз жете албаган эң терең, эң назик жерине музыка жетет. Тарбия музыкасыз болгондо, ал тарбия өксүк болуп калат. Ошол себептен бул макалада мектептерде музыка предметинин өзгөчөлүктөрүнө ылайык музыкалык тарбия берүү каралды жана усулдук принциптер сунушталды.

Негизги сөздөр: дидактикалык принциптер, музыкалык тарбия, биримдик принциби, музыкалык жөндөмдүүлүк.

Музыка – язык чувства. Музыка может достичь глубины души человека. Воспитание без музыки – недостаток в духовном развитии человека. Поэтому в этой статье рассматриваются особенности предмета музыки, музыкальное воспитание школьников, соответственно также предлагаются методические принципы.

Ключевые слова: дидактические принципы, музыкальное воспитание, принцип единства, музыкальная способность.

Music is the language of feelings. Music can reach the depths of the human soul. Education without music is a flaw in the spiritual development of man. Therefore, this article discusses the features of the subject of music, music education students, respectively, are also offered methodological principles.

Key words: didactic principles in music education, the principle of unity, musical ability.

Музыкалык тарбия берүү усулу педагогикалык илим катарында жалпы педагогиканын мыйзам ченемдүүлүктөрүнө баш иет жана ар кандай усул сыяктуу эле дидактикалык принциптерге таянат. Тарбиялап окутуу принциби, өздөштүрүлүүчү материалдардын илимийлүүлүгү жана жеткиликтүүлүгү, аны тартуулоодогу көргөзмөлүүлүк, билимдердин, билгичтиктердин, ыктардын бекемдиги, окуучулардын музыкалык ишмердигинин активдүүлүгү, алардын өз алдынчалуулугу, музыкалык тарбиянын турмуш менен, балдардын кызыкчылыгы менен байланышы-бардык ушул принциптер музыкалык тарбия усулунун алкагында жатат.

Ошону менен бирге музыка мектеп предметинин өзгөчөлүктөрүнө ылайык музыкалык тарбия усулу өзүнүн принциптерин да сунуштайт, эмоционалдуулук менен аң-сезимдүүлүктүн, көркөмдүктүн жана техникалыктын биримдиги, ладдык өнүгүүнүн, ритмикалык сезимдин жана форманы сезүүнүн би-

римдиги. Алар музыкалык жөндөмдүүлүктөрдү өстүрүүгө, музыкага кызыктырууга, табитти жана бүтүндөй музыкалык маданиятты тарбиялоого багытталган.

Эмоционалдыктын жана аң-сезимдүүлүктүн биримдиги принциби музыкалык искусствонун спецификасы жана аны өздөштүрүүнүн өзгөчөлүктөрү менен шартталган. Музыканы өздөштүрүүнүн өнүгүүсү ал козгогон эмоционалдык таасирлерди, ошондой эле анын жеткиликтүү, көркөм каражаттарын баамдоону талап кылат. Музыкалык чыгарманын таасирин түшүнүү анын мазмунун аңдоого, музыка менен кийинки мамилелерде көрүнө турган музыкалык тажрыйбанын окуучулар тарабынан топтолушуна түрткү берет. Ал анын таасирин күчөтөт, окуучулардын рухий дүйнөсүн, сезимдерин, ойлорун, баштан өткөргөндөрүн байытат. Музыкалык тарбияда эмоционалдуулуктун жана аң-сезимдүүлүктүн биримдигин колдонуу натыйжасында окуучуларда кабыл алынган дарды баалоо жөндөмдүүлүгү өсөт, алардын кызыгуулары жана табиттери да ошентип тарбияланат.

Көркөмдүк жана техникалык биримдик принциби чыгарманы адабий, көркөм аткаруу тийиштүү ыктарды жана билгичтиктерди талап кылуусуна негизделген. Мисалы, ырларды жаттоодо мугалим окуучуларда вокалдык-хордук ыктарды калыптандырат: балдардын музыкалык аспаптарында биргеликте ойноонун эң жөнөкөй ыкмаларына жана билгичтиктерине ээ болуулары керек. Кайсы учурда болбосун аткаруу ыктарын өздөштүрүү чыгарманын музыкалык бейнесин ачууга жана ишке ашырууга багытталган көркөмдүк милдеттерге баш ийүүсү керек. Ушуну менен бирге, ыктарга ээ болуу, максатка жетүү үчүн музыкалык чыгарманы көркөм аткаруу үчүн каражат болуп саналат. Чыгарманын үстүндө иштөөдө көркөмдүк жана техникалык биримдик окуучулардын чыгармачылык демилгесин өстүрүү шартында жетишилет. Чыгарманы аткаруу идеясын түптөөдөгү алардын катышуусу ой жүгүртүүнү активдештирет ошол эле убакта аткаруу ыктары жана билгичтиктери чыгарманы көркөм, адабий аткарууга жетишүүнүн зарыл каражаты болуп эсептелгендигинин фактысын баамдоого жардам берет.

Ладдык, ыргактуу сезим жана форманы сезүү

биримдиги музыкалык ишмердиктин ар кандай түрлөрүнүн алкагында жатууга тийиш. Музыкалык жөндөмдүүлүктөрдүн комплекстүү жана ырааттуу өнүгүүсүнүн натыйжасында мектеп окуучуларында музыканын өнүгүү принциптери, музыкалык тилдин элементтеринин көркөмдүгү, музыкалык формалардын көркөмдүк мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө билимдер калыптанат. Мисалы, вариациялык форма жөнүндө окуучулардын түшүнүктөрүнүн калыптануусу теманын өзгөрүүлөрүн табуу процессинде ладдык, ритмдик сезимди активдештирүүнүн негизинде болот.

Музыкалык тарбиянын усулу педагогикага таянып, тарбияны көптөгөн факторлордон көз-каранды болуучу процесс катары карайт. Адамдын музыкалык маданияты мектептин гана таасири астында калыптанбайт. Үй-бүлө, массалык маалымат каражаттары, бүтүндөй социалдык мамилелердин бардык системасы зор роль ойнойт. Курчап турган чөйрө тарбиялануучунун аң-сезиминен ар түрдүү жеке өзүнчө түшүнүктөрдү табат жана рухий дүйнөсүнө таасирин тийгизет. Ошону менен бирге мектептин так өзү гана мектеп окуучуларынын музыкалык маданиятынын негиздерин калыптандырууда, алардын музыкалык кызыкчылыктарын жана жөндөмдүүлүктөрүн түптөөдө жана өстүрүүдө чечүүчү мааниге ээ болуусу керек.

Рыспай Абдыкадыровдун чыгармаларынын негизинде дидактикалык оюндарды да өз алдынча структурага бөлсөк болот.

Алар мына булар:

1. Окутуучу үйрөтүүчү маселе:
2. Оюндуу кыймыл аракет жасоо же оюн элементтери;
3. Эреже.
4. Оюндун жыйынтыгы же бүтүшү.

Мектеп реформасын ийгиликтүү жүзөгө ашыруу максатта окуу предметтерин кайра иштеп чыгуу маселелери класстан тышкаркы иштерди, мектеп окуучуларын сабактан тышкаркы ишмердүүлүгүн өстүрүүнүн жаңы формаларын иштеп чыгууну да талап кылат.

Класстан тышкары музыкалык ийримдер окутуунун тигил же бул принциптерине негизделүү менен класстагы иштер сыяктуу эле өзүнчө өзгөчөлүккө ээ. Анын биринчиси, музыкалык ийримдерге коллективдерге конкреттүү бир музыкалык ишкердүүлүккө берилген, музыкага кызыгышкан окуучулар келишет. Башка бир өзгөчөлүктү, класстан тышкаркы убактар дамындай коллективдерди окутуунун усулдарынын жана мазмунунун бир кыйла татаалдыгында.

«Музыканы угуу жана түшүнүү билгичтиги-эстетикалык маданияттын элементардык жышаналарынын бири, мунсуз толук баалуу тарбияны элестетүү мүмкүн эмес» [1].

Балдар музыкалык ийримдерде музыка сабагынан алган билимин, жөндөмүн жана музыкалык тажрыйбасын толуктап, музыкалык турмуштун ар кандай көрүнүштөрүнө туура багыт берүүгө мүмкүнчүлүк алат. Ал эми музыка сабагынан сырткары, музыкалык ийримдер үчүн программалар сабактарды

жүргүзүүнүн негизги үч багыттагы ишмердүүлүгүнө ылайык болуусу шарт.

- *Жеке чыгармачылык иш (Рыспай Абдыкадыровдун чыгармаларынын негизинде репертуарды даярдоо концерттик ишкердүүлүк).*

- *Окуу (Рыспай Абдыкадыровдун чыгармаларынын негизинде көркөм-эстетикалык аткаруучулук билимдик ыкманын калыптанышы).*

- *Тарбиялык (Рыспай Абдыкадыровдун чыгармаларынын негизинде көркөм эстетикалык табитинин калыптанышы, окуучунун музыкалык маданияты).*

Окуучулардын Рыспай Абдыкадыровдун чыгармаларынын негизинде бекем билим алууга, жөндөмгө жана көндүмгө ээ болуусу эң маанилүү. Окуучулардын музыка сабагынан эле музыканы кабылдоо, аткаруучулуктун түрлөрү болгон хордук ырдоонун, музыкалык аспаптарда ойноонун, музыкалык ыргактык кыймылдарды жасоонун негизи катары кароого болот. Себеби, аларды эмоциясыз, музыкага аң-сезимдүүлүк менен мамиле жасабай, эстетикалык баа бербей туруп кабылдоого мүмкүн эмес.

«Системалуу жана квалификациялуу музыкалык тарбия башталганга чейин бизде баланын музыкалуулугу жөнүндө терс диагноз коюуга мүмкүндүк берүүчү эч кандай билимдер жок». «Хор менен ырдоо балдардын чоң массасын мындай квалификациялуу музыкалык тарбиялоо жана окутуу менен камсыздай алат. Мында азыраак жөндөмдүүлөрдү четтетүү принциби боюнча эмес, музыкалык тарбия балдардын жашына жана жөндөмүнө колдонулуучу атайын усулдарды тандоо принциптеринде түзүлүүсү керек. Тарбия усулдары искусствонун массалуулук жана демократизм принциптерин чагылдыруусу керек» [2].

«Музыка инсандын руханий өсүүсүндөгү лирикалык поэзиядан кийинки этап болуп эсептелет. Ал адамдын нравалык, эмоционалдык жана эстетикалык чөйрөсүн бириктирет. Музыка – сезимдин тили. Адамдын жан дүйнөсүндөгү сөз жете албаган эң терең, эң назик жерине музыка жетет. Ошондуктан тарбия музыкасыз болсо, ал өксүк болуп калат. Музыка менен ыр-окуу предмети эле эмес. Эгерде музыканы сезимдин тилиндеги окуу китеби деп эсептесек, анда бул предметтин алиппеси табияттын музыкасын угуудан башталат. Табияттын музыкасы канчалык сонун болбосун, чындап келгенде ал музыка деле эмес. Ал тамга, аны үйрөнүп алган киши гана сезимдин тилиндеги китепти окууга кирише алат. Чоордо ойнолгон эң жөнөкөй обон музыкалык маданиятка булбул менен торгойдун ажайып сайраган үнүнөн миң эсе жакын. Табияттын музыкасын угузуудан балдарды үйрөтүүгү, музыканы угузуп, музыкалык чыгармачылыкка алып баруу зарыл. Д.Кабалевский айткандай, музыка – адамдын жашоосуна кошумча эмес, ал жашоонун өзү. Адам музыканы канчалык көп угуп, өзү тынымсыз кыңылдап ырдап жүрсө гана анын инсандык сапаттары өсүп, шык, таланттары оожалат. Улуу Ч.Дарвин: «Эгерде мен жарык дүйнөдө кайрадан дагы бир жолу жашап калсам, эң жок аптасына бир жолу бир нече ыр окушту жана музыка угушту эреже кылып алат элем. Ушун-

дай үзгүлтүксүз көнүгүүнүн натыйжасында азыркы мээмдеги шал болуп калган бөлүктөрдөгү активдүүлүктү, мүмкүн сактап калаар белем. Бул табитти жоготуу бакытты жоготууга барабар эмеспи, мүмкүн акыл жөндөмүмө, андан да көбүрөөк адеп-ахлагыма мунун зыяны тийип жаткандыр» [3] – деген ойду айтат.

Литература:

1. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа: Обобщение опыта учебно-воспитательной работы в сельской средней школе. - М., 1979. - 383-бет.
2. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М., 1947. - 325-бет.
3. Апыш Б. Педагогика. - Б., 2011. - 372-373-беттер.

Рецензия: к.пед.н. Абышев К.Н.
